

Herojski su umizale

Tri hrabre žene sa otoka

Lucijina nedovršena pjesma

Povjetarac je nosio od borca do borca tragičnu vijest:

— Lucija Gospodnetić je teško ranjena . . .

Zaustavljen je njen pokret u mekom dodiru lica posljednjeg ranjenika nad kojim je bdila.

I tu na bezimenoj koti, što je seljaci obližnjih sela i borci brigada poznaju po imenu, Oštra glavica, ugašen je jedan život druga, ratnika, heroja.

Da, ali nije ona rođena tu na ovoj uzvišici, što bijaše od naših i njihovih granata pretvorena u ratni pakao-stravu. Rođena je ona u Postirama na Braču, gdje je završila samo osnovnu školu i jedan kurs na kojem je naučila kako zavijati ranjene borce.

Na Braču je ona rođena, a njen život iako kratak dramatisovao je požar, rat i revolucija. Stupa ona u brigadu i postaje za kratko vrijeme zapazena i kao borac i kao bolničarka. Rame uz rame sa ostalim boricima ratuje ona po otočkom kamenjaru i Jadranskom moru. Ističe se u hrabrosti, čovječnosti, nježnosti, znaju i kao bolničarka i kao pjesnik-poeta.

I tako je ispred Knina prestalo da kuca srce borca, bolničarke i pjesnika. Brigada je za njom zatužila i naranje i jačikovke zamijenila jurišima i gmljavinom topova i štektanjem mitraljeza.

Ali, njezin divni lik i obdarenost vječno će ostati mladima kao spomen jedne velike generacije. Za to djelo dala je ona sebe i djelić svojih nedorečenih epskih radova. U njenoj krvlju natopljennoj partizanskoj bluzi našli smo iz bilježnice istrgnute listove nečitke što od krvi koja ih je poškopila, što od suza koje su svima navirale na oči.

Kada je borba prestala, listovi njezine bilježnice bili su natopljeni crvenom krvlju. Ali slova uredno svrstana u stihove još su se jasno vidjela.

. . . Danas kad je već na domaku sloboda
zar ćemo stati?

Ne, već hrabro napred u borbu
nek se njeno čekanje skрати . . .

Pisala je ona posljednje stihove nešto malo prije početka juriša, kao da je naslućivala da će ovog novembarskog jutra 1944. godine prestati da piše njezina mala i izrubljena olovka. To se nazire i iz njezina četiri posljednja pisana stiha, gdje ona govori o smrti i izriče zakletvu palim herojima:

. . . Svi se kunimo ovdje,
Gdje vam počivaju kosti,
Nećemo spram dušmana
Nikada imati milosti . . .

Iako su ovi stihovi sinopsis neizbrušenih i nedovršenih djela, ipak oni govore o snazi i epskoj obdarenosti ove mlade omladinke, borca. Jer njezini posljednji stihovi sadrže djelić epske snage, jer čitajući ih čini se kao da slušamo staru zakletvu kojom narodni pjesnik ispraća u boj junake.

Njezine pjesničke teme, koje smo često nalazili u bataljonskim i brigadnim listovima, uglavnom su pozivale borce revolucije na juriše, na uništenje neprijatelja. To je ona najsnažnije izrazila i svojim stihom: . . . Juriš u rujnu zoru u kojoj nas čeka život miran i slobodan . . .

I tako je ugašen jedan život na kojeg je ostala trajna uspomena. A u brigadnom listu i njezinih roditelja sačuvan je fragment:

Spomenik rodoljubima strijeljanim od zločinačke okupatorske ruke u Jajincima, među kojima je bio veliki broj žena — heroja

— Lucija Gospodnetić u svojoj dvadesetoj godini života pala je u prvim borbenim redovima, u jurišu na Oštru glavicu u trenutku kada je spašavala ranjenog druga.

Katina odišeja

Bilo joj je svega devetnaest godina kada je pokošena rafalom strojnica njemačko-ustaške ekspedicije.

Uz pomoć ustaša jednog se aprilskog jutra 1943. godine na otoku Hvaru našlo 2.500 izabраниh švabskih vojnika, koji su imali zadatak: ubijanjem, tučenjem, pljačkanjem i hvatanjem taoca, ušutkati »nemirne Hvarane« i likvidirati NOP na otoku.

U malom siromašnom selu Bogomolje nalazi se i porodica Radovančić. Ona je siromašno živjela, kao i mnoge druge porodice u selu. Otuda i njihovo rano buđenje za radnički pokret i želja za istinom. Bilo ih je petero u porodici. Svi su bili na svoj način prkosni i čeznuli su za pravdom. Kata je bila najzapaženija od svih i po svojoj inteligenciji i željom za pravdom. Prkosila je ona i mjesnom svećeniku i onima koji su na tuđi račun bolje živjeli.

— Lijepo li je vama don Marko, ne radite, a svega imate — govorila mu je jednom kada se s njom i njezinom kolegicom, koja mu je poslije berbe nosila poveću korpu grožđa i par litara ulja, što je bilo za svakog seljaka nezakonita obaveza, hodajući pošalio.

— Ej, draga djevojko, što možemo, kada tako dragi bog hoće . . . odgovori on.

A šjor Ivanu, kako su ga mještani zvali, jer nikada nije radio, već živio na račun mještana, koji su prema njemu imali strahopoštovanje zbog toga što su u njegovu kuću zalazili samo ljudi kao don Marko, mjesni glavari i učitelji koji je bio, kako su ga omladinci nazivali bezbojan i bilo mu je drago dobro marendati i zaigrati karte, i svakako žandari i financijeri koji su češće radi premetačine dolazili u selo, — jednom je kazala:

— Šjor Ivane, lako li je vama, svakim danom vam osjetno raste trbuh, poput pogače kada se stavi pod crijep, a mom bratu Frani pantalone svakim danom postaju sve šire . . . Sve što je u mjestu dobro, prođe preko vašeg trbuha, uz osmijeh završi omladinka.

— Hvala bogu, nije loše — odgovori on i nastavi: Kćeri moja treba znati živjeti. Od politike se nemože živjeti . . .

Aludiranje ovog debeljuškastog seoskog »prajčića« kako su ga kasnije nazivali skojevci upućeno je na njezinog brata, koji je prvi u mjestu zapalio baklju revolucije. Naravno ni ona ovdje nije bila izostavljena. Nije ni mogla biti, jer ona još prije proglasa za ustanak postaje zapažena aktivistkinja. Radi po direktiva-

Majke palih junaka i same su se borile a preživjele su često i danas na okupu

ma odbora narodne pomoći: prikuplja hranu, lijekove, novac i drugo za borbe koji su čamili po tamnicama.

A onda jednog septembarskog poslijepodneva 1941. godine kada je u selo došao Jelušić Kuzma član KK SKOJ-a da organizuje omladinu za zadatke koje je tada na dnevni red postavljala revolucija, ona ista Kata, koja je i ranije prkosila smrću, postaje još veći borac, jer je sada skojevka i predsjednica organizacije Antifašističkog fronta žena. Dok se sastanak održavao ona je organizovala stražu, jer su mjestom kružile žandarmerijske patrola . . . Uzela je sjekiru i lovačku pušku, pa će jednoj omladinki:

— Ti uzmi sjekiru, a ja ću lovačku pušku i ako žandari provale, zna se što trebamo raditi . . .

Kada je brat Frane krenuo za Gdinj koncem 1941. godine na osnivački Partijski sastanak na kojem je kao član KK KPJ za Hvar prisustvovao Jure Franičević-Pločar, Kata odlazi sa njim i pomaže u obezbjeđenju ovog historijskog skupa.

A u julu 1942. godine kada je udarna grupa pripremala akciju za razoružanje žandarmerijske stanice u Bogomolju, ona prva stupa u vezu sa žandarima i sondira plan akcije. Trebalo je uspostaviti kontakt sa žandarom Ivanom koji se bio zagledao u jednu mještanku i dogovoriti se za napad. Izvršila je ona i ovaj zadatak. Uspostavila je vezu sa žandarom i dogovorila se kada bi Frane mogao razgovarati sa njima. Tako je 7. jula 1942. godine usred dana, kada su žandari spalivali dubokim snom stanica bila razoružana. Zandar Ivan se toga dana i priključio partizanskim borcima da bi se nekoliko dana kasnije uključio u Biokovski partizanski odred.

Prisustvovala je ona i onog trenutka kada je Frane sa svojom malom gondulom koja se danas nalazi u Muzeju revolucije, krenuo preko kanala nošen junačkim srcem, ribarskim mišićima i vjerom u pobjedu, na prvo partizansko borbeno krštenje. A kada se povratio iz primorja izvršenog zadatka imao je sreću da se samo par sekundi prije od neprijateljske »šare« dokopa Hvarske obale. Ona mu se u tim teškim časovima pridružila i skupa s njim skrivena iza hridi otvorila vatru na neprijateljski željezni brod, koji se za kratko vrijeme udaljio od obale pod vatrom dvije partizanske puške. A kada je u junu 1942. godine u mjestu Bogomolje organizovana prva partizanska bolnica od ranjenika i bolesnika iz Biokova i Hvara, njezin je lik još snažnije zablistao. Njezini ljudsko-humani osjećaji prema ranjenim partizanskim borcima ovdje dolaze do punog izražaja. Organizuje službu u bolnici i bdije nad ranjenicima. Prikuplja lijekove i hranu: mlijeko, jaja, brašno, ulje i drugo.

— Ostao sam u životu samo zato što je prema meni bila u bolnici izvanredna pažnja i od doktora Rudana (poginuo u V ofenzivi na Sutjesci) i od predsjednice AFŽ-a Kate, — rekao je jednom u razgovoru komesar P. Bogunović jedan od prvih ranjenika izliječenih u ovoj bolnici.

Bezbroj puta je ova ilegalka imala dramatično-stravične susrete sa neprijateljem. Hodajući iz jednog na drugi kraj otoka u hladnim i gluhim noćima, kroz šumu i kamenjare, obavljala je samopregorno zadatke NOP. naročito od kada je postala i član Kotarskog odbora AFŽ-a. Imala je niz neugodnih susreta sa žandarmerijskim i italijanskim patrolama, ali je s njima uvijek vješto pobjeđivala. Jednom je nosila pismo u dnu korpe u kojoj su bila jaja i mlijeko. I tada je imala sreću. Drugi put se pismo sa vrlo ozbiljnim sadržajem našlo kod nje u njedrima. Kao da je predviđala da će biti do gola pretrešena, ona prije nego što je došla do patrola baca pismo u jedan žbun, po kojeg se vratila kada je od žandara puštena.

A nakon ove njezine kratke, ali dramatične odišeje, selo je odjekivalo užasnim pucnjima. Pročula se vijest:

— Ubili su Katu . . .

Ovaj tragičan i zvjerski postupak crne vojske je na svojim stranicama zabilježio i list »Hvarska Žena«

u kojem je pisalo: Molimo da minutom šutnje odamo poštu paloj junakinji Kati Radovančić, članici kotarskog odbora AFŽ-a . . .

Ekspedicija od 2.500 švabskih vojnika iznenada je došla tog dana u selo. Opolikli su selo. Potom su započeli zvjerstva: prolevanje vina, ulja, rakije, pljačkanje, hvatanje taoca i maltretiranje . . . Tog momenta se Kata nalazila u svojoj kući. Bila je iznenadena, ali bježati nije mogla. Ostalo joj je da prati kretanje neprijateljskih vojnika. A pri ruci je imala spremnu motiku i konop, što će joj poslužiti — mislila je ona — kao varka ukoliko joj uspije da krene prema polju. Ali čitav događaj poprima drugičiji epilog. Grupa fašista vođena jednim špijunom je krenula prema dvoru kuće ove neumrle omladinke. Odlučila se na bijegstvo. Potrčala je seoskim puteljkom, ali je uskoro dobila strojničku pratnju. Pucali su za njom iz nekoliko strojnica, kao da je ispred njih neosvojiva tvrđava, ili neki golemi bojni brod. Još je malo potrčala, a onda je pala pogođena ljutim švabskim oružjem. Po tragovima crvene krvi su je tražili. Sestra joj je skočila u pomoć, želeći da joj pomogne i spriječi oćicanje krvi koja je mlazom išla iz njezinih prostreljanih grudi. Bila je nemoćna. Izgovorila je nekoliko nedorečenih misli i to je bila njezina posljednja poruka.

— Pusti me . . . nemoj da i tebe ubiju ovi banditi . . .

Kako je nemoćna gubila krv, tako je postepeno odlazila od nas, umirala. A onda će bolnim i ne sasvim razumljivim glasom . . .

— Živjela Parti . . . Ubijaj te ih . . . osvetite . . .

Tako su ostala sjećanja na ovu hrabru omladinku, na puteve što bijahu poprskani njezinom krvlju. A spomen-ploča, postavljena na mjestu nezine pogibije, na kojoj stoji: Ovdje je na zvjerski način ugašen život Kate . . . opominje putnike i sve ostale na surove puteve rata.

Pozuka Rose Jerković

. . . Pričajte o herojstvu mog skojevskog aktiva — bila je poruka, posljednja, mlade partizanke Rose Jerković, sekretara SKOJ-a I čete III bataljona XI dalmatinske brigade, poslije žestokih borbi koje su vođene kod Klane od 24. do 30. aprila 1945. godine.

Kao borac, bolničarka i sekretar skojevskog aktiva Rosa je jurišala, priticala u pomoć ranjenim borcima, u teškim trenucima vraćala samopouzdanje i podizala njihov moral . . .

Vanredno je bila hrabra žena-borac.

Sa svojih sedamnaest skojevaca učestvovala je u borbama na Vrgorcu, Slivnu, Biokovu, Braču, Mljetu, Korčuli, Vukovom Klancu, Kninu, Širokom Brijegu, Mostaru, Bihaću, Krku, sve do čuvenih zidina i željeznih utvrđenja na liniji Klana S. Kotori na Dvoru ispred Trsta i drugim velikim poprištima rata i revolucije.

Tridesetog aprila 1945. godine dan prije nego su njeni drugovi, borci udarnog Osmog korpusa, ušli u Trst, odigrao se događaj koji je kao legenda prostrujao među borcima i starješinama.

Treći bataljon je bio dobio zadatak da se probije iza leđa njemačkih snaga na liniji Klana, poznatom utvrđenju za koje je fašistička Italija utrošila veliki dio svoga budžeta. Prva četa III bataljona primila je na sebe najteže zadatke: izbiti u jurišu na uzvišću, prvu do glavnih snaga neprijatelja i zadržati prvi val neprijateljskih kombinovanih napada.

Nakon »letećih« sastanaka partijske i skojevske organizacije, Rosina četa je krenula u svoj posljednji juriš — juriš pakla i pobjede.

U rekordnom vremenu ona je uz neznatne žrtve, zauzela kotu, likvidiravši jaču neprijateljsku posadu.

Vidjevši da im prijete opasnost i da se partizanske čete približavaju njihovom glavnom položaju, hitlerovci su organizovano krenuli u napad uz jaku podršku artiljerijske, bacačke, i mitraljeske vatre. Nastao je pravi košmar — ratni pakao . . .

Partizanska četa se tada za vrlo kratko vrijeme našla u okruženju od petnaestostruko jačeg neprijatelja. Povala se borba na život i smrt u kojem partizanski borci nisu imali drugog izlaza osim herojskog završetka.

Čitav skojevski aktiv sa sekretarom Rosom izgino je herojski braneci važno uporište na koje su nadržale njemačke jedinice.

Njen brat Petar Jerković (potpukovnik JNA) je u svom dnevniku zapisao:

»Rosa je poginula u jurišu na bezimenoj koti na liniji Klana ispred Trsta 30. aprila 1945. godine. Borbe su bile neopisive. Neprijatelj je po broju vojnika bio nadmoćniji. Bila je ranjena u donji dio tijela. Politički delegat voda Vice Rešetar, koji je sa još dva partizana uspio da ostane živ, ispričao je da mu je prilikom rastanka Rosa kazala: Ubij me, jer će me oni psi, ako prije ne umrem, živu isjeći i mučiti . . .«

Vice je sa opasača otkao bombu. Nešto ga je steglo u grlu . . . A onda će bolnim glasom:

— Evo ti bombe . . . Ako preživim rat pričat ću o tebi i tvom skojevskom aktivu . . .

Kada je grupa njemačkih vojnika prodrla na kotu i sasvim se približila Rosi, ona je aktivirala bombu, ubivši sebe i petoricu Nijemaca koji su joj prišli.

Na »bezimenoj koti« ostala je jedna udarna četa, čitav skojevski aktiv sa svojim sekretarom na čelu. Preživjela su samo tri borca. Jedan se popeo na jelu i izbjegao smrt. Drugi je kao teški ranjenik ostao u jarku neprimječen. I treći, delegat Rešetar, koji je svoju posljednju bombu dao sekretaru SKOJ-a i donio njenu poruku.

Nijedan partizanski borac nije pao živ u ruke neprijatelja. Na istoj uzvišici ležalo je i 150 fašističkih vojnika i oficira.

I tako je za preživjele ratnike i mladost svih vremena ostala ova herojska borba kao snažni legende glas, uz Rosinu poruku:

— Sjećajte se herojstva ovog skojevskog aktiva . . .

Susret žena rodoljuba iz triju susjednih komuna na dan 8. marta 1966. godine u Dubrovniku